

МОЇ ЗУСТРІЧІ З АМОСОВИМ

Юрій Олександрович Фурманов

Відомий український і радянський вчений, доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України за спільні з колегами-медиками і співробітниками Інституту електрозварювання ім. Є. Патона розробки по використанню методу електрозварювання живих тканин.

Сорок з гаком років очолює відділ експериментальної хірургії Національного інституту хірургії і трансплантології НАМН України імені О.О. Шалімова. Член Національної спілки письменників України, автор шести книг прози і поезії. "Юрію Фурманову - справжньому досліднику і романтику - в книзі набагато цікавіше переживання живої людини, ніж будова приладу... Він не йде і в дрібниці малоцікавого наукового побуту, не займається роздачею академічних слонів, чим грішать його плодovitі колеги". (А. Рожен)

У 50-60 роки минулого століття, більшість молодих хірургів дуже хотіли побачити Миколу Михайловича Амосова. Про нього знали дуже небагато: що він приїхав з Брянська, що завідує кафедрою хірургії санітарно-гігієнічного факультету (кафедра знаходилась на Рейтарській вулиці). Я прийшов на цю кафедру, коли Амосова вже на ній не було, а кафедра базувалася на Парковій алеї над Дніпром. Ось там ми працювали на "швидкій допомозі" і від хірургів чули розповіді про Амосова; говорили, що він був дуже вимогливою і жорсткою людиною. Побачити Амосова в ці роки мені не довелося. Вже після закінчення інституту, працюючи фтизіохірургом в м. Фастові Київської області, я раз на тиждень їздив на операції в Інститут грудної хірургії. В цей час у ньому вже була клініка серцевої хірургії, якою завідував Микола Михайлович Амосов, і клініка легеневої хірургії, в якій працювали його учні: професор Григорій Гаврилович Горovenко і професор Іван Мойсейович Слепуха — мій безпосередній учитель. Вони до мене поставилися дуже добре. Одного разу один із співробітників клініки повів мене до Амосову влаштуватися на роботу, сказавши, що там є місце анестезіолога, і не прийшла людина, яка повинна була зайняти це місце, "Ось ти ж все одно з Фастова поїдеш, а у тебе рекомендація на наукову роботу з інституту через два роки практичної роботи і було б дуже добре туди влаштуватися". Про це, звичайно, я міг тільки мріяти. Пішли ми з ним до Амосова, зайшли в кабінет, Амосов мене розпитав про все і запитав, скільки часу я працюю в Фастові. Я сказав, що працюю там півтора року. Він попросив мене вийти і сказав товаришеві, який мене привів: "Ти знаєш, я не буду бігати по міністерствах і домагатися, а знайду інших претендентів". Ну, загалом, не підійшов я йому. З сьогоднішньої точки зору я вважаю, що мені пощастило, тому що анестезіолога з мене, певно би, не вийшло. Я мріяв про хірургії, і це було для мене головним.

В цей час в ньому вже були клініка серцевої хірургії, якою завідував Микола Михайлович Амосов, і клініка легеневої хірургії, в якій працювали його учні: професор Григорій Гаврилович Горovenко і професор Іван Мойсейович Слепуха — мій безпосередній учитель. Вони до мене поставилися дуже добре. Одного разу

один із співробітників клініки повів мене до Амосова влаштуватися на роботу, сказавши, що там є місце анестезіолога, і не прийшла людина, яка повинна була зайняти це місце. "Ось ти ж все одно з Фастова поїдеш, а у тебе рекомендація на наукову роботу з інституту через два роки практичної роботи і було б дуже добре туди влаштуватися". Про це, звичайно, я міг тільки мріяти. Пішли ми з ним до Амосова, зайшли в кабінет, Амосов мене розпитав про все і запитав, скільки часу я працюю в Фастові. Я сказав, що працюю там півтора роки. Він попросив мене вийти і сказав товаришеві, який мене привів: "Ти знаєш, я не буду бігати по міністерствах і домагатися, а знайду інших претендентів". Ну, загалом, не підійшов я йому. З сьогоднішньої точки зору я вважаю, що мені пощастило, тому що анестезіолога з мене, певно би, не вийшло. Я мріяв про хірургію, і це було для мене головним.

І все-таки в тубінституті я потрапив в експериментальну лабораторію, що наклало відбиток на все моє подальше життя. І вже працюючи в цій лабораторії, я познайомився з Амосовим при таких обставинах. Була конференція фтизіохірургії у Львові. Я в цей час почав займатися протезуванням трахеї і головних бронхів, причому це була цікава тема, в світі вважалось, що це неможливо в принципі. Але мені вдалося створити протез трахеї, біфуркації трахеї і навіть головного бронха. З цим матеріалом я виступив у Львові, і на мене напав московський професор Н.І.Герасименко, який сказав, що все це фантазії і нісенітниця. Я, звичайно, був жах від того, що такий відомий професор, та ще зі столиці нашої батьківщини, мене ледь не висміяв. Я сидів пригнічений, правда, через кілька хвилин підхопився, і дав йому відповідь, що теж йому, звичайно, не сподобалося. І раптом на сцену вискочив Микола Михайлович Амосов і сказав: "Чого ти накинувся на хлопця? Я, правда, ніколи не бачив, що він робить, але я в Києві обов'язково подивлюся — мені здається, що це дуже цікаво". Ось це і було наше безпосереднє знайомство. Багато років це знайомство тривало, в тубінституті ми з ним зустрічалися дуже часто.

Після семи років роботи в експериментальному відділі, будучи кандидатом наук, я перейшов в клініку. У клініці легеневої хірургії мені добре працювалося. Саме там я почав займатися пересадкою легенів на собаках, використовуючи свій попередній "експериментальний" досвід. Це була нелегка робота, і я нажив собі травматичний радикуліт на все життя. Перші операції тривали по 8-10 годин, дуже складно було, причому це все відбувалося в примітивних умовах. В одній операційній я забирав легень у собаки, ніс її через двір, і в другій операційній ми її пришивали іншій собаці після резекції її власної легені. Ми чергували ночами з імунологами, поки собаки не прокидалися після операції, не вставали на ноги. Перші оперовані собаки загинули, але кілька вижило. І серед них був пес, який потім став знаменитим. Це був Мохер, який прожив з пересадженою чужою легенею один рік і 6 місяців. Багато хто приходив подивитися на цю собаку, я здавався собі героєм. Приїжджала Ольга Матвіївна Авілова, яка привозила Мохеру ковбасу, приходив Микола Михайлович Амосов — все це було дуже цікаво.

Одного разу, коли ми з легендарним пацієнтом "Мохером" йшли на рентген в клініку, ми зустріли Амосова. Псові він явно не сподобався і Мохер його обляв досить злобно. А дружина директора, гордо йшла на чолі нашої групи, бігала

навколо і голосила: "Мохерчик, Мохерчик, заспокойся... Ви його вибачте, Микола Михайлович, він же не знає, що ви академік!". Амосова реакція тварини не збентежила, він обожнював і своїх, і чужих собак і зацікавлено розпитував нас, що й до чого...

В цей час стало відомо, що Крістіан Барнард пересадив серце людині. Амосов пройти повз цього не міг. У нього відразу ж виникла ідея про створення групи з пересадки серця, і він запросив в цю групу мене. Я йому сказав, що колись мріяв до нього прийти, але він мене не взяв, а зараз я працюю в легеневої клініці, у мене прекрасні вчителі і дуже хороші відносини з ними, я їх не кину. Коли Амосов у себе в клініці розповідав про те, що створюється така група, і ось навіть Фурманова запросив, один з його співробітників, якого я добре знав, сказав: "А навіщо він нам потрібен?" Амосов сказав: "Ні, він нам дуже потрібен, але він сам відмовився". Ви уявляєте, що таке було відмовитися від пропозиції Амосова перейти до нього. Але я про це теж не шкодую. Потім я перейшов до Олександра Олексійовича Шалімова, який незабаром призначив мене завідувачем відділом.

Можу Вам сказати, що я абсолютно не вірю, що було якесь суперництво між Шалімовим і Амосовим. Все це повна нісенітниця. Навпаки, одного разу мені показали: "Бачиш, йде хлопець — це зять Амосова". Я підійшов, і ми познайомилися — це був Володя Мішалов, який тільки-тільки прийшов до нас в інститут, мріяв зробити дисертацію, у нього був стимул — дружина вже була мало не доктором наук, а він ще був звичайним лікарем і працював в одному з наших відділень. Я сказав: "Володя, я тобі скажу чесно, якщо ти хочеш зробити дисертацію, плюнь на все, переходь до мене — я тобі гарантую, що за півтора року ти зробиш дисертацію". Ми довго з ним ховалися від завідувача відділом, у якого він почав працювати, по коридорах ховалися, а потім пішли до Олександра Олексійовича Шалімова. Я йому сказав: "Олександр Олексійовичу, це зять Амосова. Ну що, він буде там роками сидіти в цій клініці? Нехай він зробить у мене дисертацію, а далі робить, що захоче".

Шалімов був розумною людиною, і він дав згоду. Володя Мішалов перейшов до нас. Якраз тоді ми розробляли мікрохірургічні шовні матеріали. Це були перші голки в Радянському Союзі. І Володя почав освоювати цю справу. Можу сказати, що він був працездатний надзвичайно: він працював по суботах, неділях, вечорами, фактично спалив операційний мікроскоп на цій роботі, прооперував сотні щурів. У нього вийшла дуже хороша дисертація. І це був рідкісний випадок, коли, в загальному, я передбачив все: від моменту, коли він переступив поріг нашої лабораторії, до моменту офіційного захисту пройшло саме півтора року. На бульварі Тараса Шевченка, в аудиторії під час його захисту переді мною сидів Микола Михайлович Амосов. Він повернувся і каже: "Ну що ти такий марнотратний — тут би дві дисертації вийшло". Я кажу: "Микола Михайлович, нехай буде одна хороша, а ми собі ще заробимо".

Володя блискуче захистився, все було дуже добре, святкували успіх ми в тісному колі у Володі вдома - він тоді жив за автовокзалом. Олександр Олексійович Шалімов і я були з дружинами. Амосов сказав дружині Шалімова сакраментальну фразу, якою я запам'ятав на все життя: "Пам'ятай, Саша — це всенародне надбання, бережи його". Я вважаю, що це — повне спростування того,

що говорили про їх погані взаємини.

Ми і потім багато зустрічалися з Амосовим, а одного разу зустрілися на конференції в Москві. Тоді якраз Борис Васильович Петровський, який був директором Інституту клінічної та експериментальної хірургії і міністром охорони здоров'я, розробив проект наказу про гуманне ставлення до експериментальних тварин. На конференції Борис Васильович з трибуни цей документ оприлюднив. У нього було, так би мовити, нормальне ставлення до експериментальних тварин — серед хірургів таке теж буває. У перерві ми пішли в буфет. Микола Михайлович ткнув мене гострим ліктем в бік і каже: "Бачиш, про твоїх тварин вже подбали", а я відповідаю: "Микола Михайлович, я сподіваюся, що ми доживемо до того часу, коли подбають і про наших людей". Так що відносини у нас були з ним цілком нормальні. Іноді він мене чіпляв: "Довго ти ще будеш своїми шовними матеріалами займатися? Доки це триватиме?" Я відповідав: "Микола Михайлович, не хвилюйтеся, вже недовго залишилося". Було не образливо, і все перетворювалося в жарт...

Я не можу, звичайно, вважати Амосова своїм учителем, оскільки я ніколи з ним не працював, але я його вважаю своїм літературним учителем. Справа в тому, що ми всі були виховані на його книзі "Думи і серце". Я вважаю, що це абсолютно геніальна книга, яка проклала не тільки новий напрям в медицині, але ще і абсолютно новий напрямок в літературі. Всі ми, медики, вчилися практично на цій книжці. Ось так вийшов "Бар'єр несумісності" мого друга Юри Щербака, який спілкувався з Амосовим і якого дуже цікавила — серцева хірургія. Вийшла дуже цікава книга, я її люблю досі. Тоді мені вже стало завидно: як так, Щербак — епідеміолог, працює в Інституті мікробіології, а добре пише про проблеми серцевої хірургії, про проблеми трансплантації, а я, який все життя обертаюся в цьому середовищі, ні слова не написав про цю справу.

І ось тоді була написана повість "Трансплантація". У ній Амосова немає ні як дійової особи, ні навіть як прообразу. Це була повість про пересадку підшлункової залози і пересадку людини в нове службове крісло. Амосову ця повість сподобалася, він висловив свою позитивну думку, я, природно, подарував йому книгу, а він подарував мені свою — тоді така товстенька книжка вийшла з його вибраними творами, і він завжди при зустрічі говорив: "Ну, ти добре пишеш, молодець, пиши далі". І я писав далі.

Остання зустріч у нас відбулася з ним незадовго до його смерті, на захисті дисертації нашого співробітника. Ми зіткнулися з ним у вестибюлі, знову ж там, на бульварі Шевченка. Я йому кажу: "Микола Михайлович, це дуже хороша дисертація". "Я її не читав, але нічого хорошого в ній немає". Ось в цьому весь Амосов! Він заздалегідь все знав, але проголосував "за", звичайно. Потім був фуршет після захисту, і ми з ним сиділи поруч. Я дивлюся, Микола Михайлович одну чарку коньяку наливає собі, другу... І я йому нагадав історію, яка сталася в тубінституті за часів моєї молодості.

Справа в тому, що кожен молодий співробітник, який приходив в легеневу клініку, майже автоматично ставав викладачем на кафедрі у Амосова. Амосов тоді завідував кафедрою Інституту удосконалення лікарів. Це було зовсім не за гроші, але коли закінчувався курс, курсанти запрошували Амосова в ресторан "Динамо", і

там проходила задушевна бесіда. Амосов розповідав про своє депутатство, як він виступав на Верховній Раді і так далі. Причому була така традиція: перед усіма ставилися пляшки горілки (хірурги були люди небагаті), а перед Амосовим - пляшка коньяку, і він завжди говорив: "Ви мені наливайте, але не доливайте, а то я рахунок втрачаю".

І ось під час фуршету я йому нагадав: "Микола Михайлович, а пам'ятаєте ту вашу таку сакраментальну фразу?" — "Ну, вічно ти щось вигадася — ніколи я в житті такого не говорив". Але ж говорив же...

Ось це і була наша остання зустріч, на превеликий жаль. А потім був його похорон із залу Академії наук. На кладовищі було холодно. Там я зустрів багатьох моїх товаришів з тубінституту. Практично під стінами інституту його поховали. Пам'ятник на могилі Амосова споруджений силами родичів.

Чудовою, звичайно, був людиною Микола Михайлович Амосов, видатний. Я вважаю, що він був одним з геніїв ХХ століття, і можу порівняти з ним тільки С.М.Федорова, з яким я теж був дуже близький і, до речі, їх познайомив! Федоров приїжджав досить часто в Київ, тому що на протезному заводі йому робили протез за його власною конструкцією. Одного разу я запропонував Федорову познайомити його з Амосовим. Я прийшов до Амосова, кажу: "Микола Михайлович, Федоров буде на днях в Києві, ви не хочете з ним познайомитися?" - "Хочу". Амосов особливою люб'язністю ніколи не відрізнявся.

Федоров прийшов в тубінститут, я його відвів до Амосова, а сам скромно пішов. Потім я Федорова питаю: "Як тобі Амосов?" — "Чудова людина!"

Слава рідко про когось говорив в такому піднесеному тоні, і я зрозумів, що Амосов йому дуже сподобався. Уже в останні роки, коли Микола Михайлович не працював, я був у Федорова в Москві, сидів з ним в кабінеті, і ми заговорили про Амосова. Федоров сказав: "Я так би хотів, щоб він приїхав до мене сюди". Я кажу: "Ну, так ти б його запросив". — "Ну, а як я його запрошу?" — "У мене є домашній телефон — давай зателефонуємо". А Федоров страшно любив такі речі, особливо радіотелефони — їх ще ні в кого не було, він зв'язувався з машини, з кабінету, з інших місць. Ми зателефонували, я говорю: "Микола Михайлович, це Фурманов, я зараз перебуваю в гостях у Святослава Миколайовича Федорова, він хоче з вами поговорити". Відповідає: "Ну, давай, давай". "Микола Михайлович, я дуже прошу Вас приїхати. Дуже були б Вам раді, у нас тут багато нового, ми б вам все це показали. Приїжджайте за наш рахунок". — "Ні, я вже нікуди не поїду, я себе погано почуваю і не приїду". Ось такий був момент. Але Федоров дуже імпував йому, вони зустрічалися на Верховній Раді, а потім в клініці Амосова, у свій час працювали по його системі.

М.М.Амосов був видатною людиною, я таких дуже мало в житті зустрічав і вважаю, що мені пощастило!

2013 р.